

Periodisointi, nimeäminen, historiakäsitys

Mikko Majander

Pentti Renvallin metodiopin mukaan yhdenmukainen aikakausi ei synny kasaamalla mekaanisesti ilmiöitä vaan siten, että mukaan otetaan sille luonteenomaiset piirteet. Hänen jäsentyneitä rakennekokonaisuuksia hakevassa näkemyksessään aikakausia luodaan nimenomaan sitä varten, että kuva saataisiin yhtenäiseksi. Mutta kenen ehdoilla tätä eheyttä tuotetaan? Onko ”luonteenomaisten piirteiden” valinnassa kyse vallankäytöstä? Valta ja propaganda ovat serkuksia keskenään, elleivät suorastaan sisaruksia. Iskevän fraasin lanseeraaminen on avain mielipiteiden muokkaustyöhön, kuten osuva otikointi on lähtökohta vetävään kirjoittamiseen. Periodisaatiossa sen merkitys vain korostuu, sillä nimeämistä seuraa kastelahjana menneisyyskuvaa ohjaavia merkityksiä.

Tänä vuonna on Suomessa juhlistettu Elias Lönnrotia, jonka syntymästä on tullut kuluneeksi 200 vuotta. Hänessähän on niin sanottua suurmiestä sekä yhteiskunnallisesti yhtenä Suomi-idean ja suomalaisuuden luojaista että monen tieteenalan näkökulmasta. Harva enää kuvittelee, kuten aikanaan kansallisromanttisesti oli tapana, että *Kalevala* oli syntynyt vuosisatojen saatossa kansan syvien rivien keskuudessa, mistä Lönnrot sen kävi noutamassa. Kyllä Eliaksella oli kova homma vielä työpöytänsä ääressä koota, yhdistellä, muokata ja kirjoittaa keräämistään runoista kokonaisuus, joka kansalliseepoksenamme tunnetaan [1].

Kalevala kuuluu kirjalliseen kategoriaan, jonka tunnistamme fiktioksi. On vain luonnollista havaita sen takaa tekijä ja tunnustaa Lönnrotin luova panos eepoksen työstämisessä. Asetelma on toisenlainen luettaessa teosta, jota kutsumme historian tutkimukseksi. Toki silläkin on kirjoittajansa, mutta toisaalta se on tuotos, jonka tulisi syntyä kontrolloidusti tieteellisiä menettelytapoja seuraten. Varsinaises-

ti luovaa tutkijan työssä on hyvän kysymyksen ja tuoreen näkökulman keksiminen, parhaimmillaan ehkä myös elävää kieltä soliseva esitystapa.

Kärjistäen: historian tutkimus saadaan siten, että tutkija kerää aineistonsa arkistoista kuin Lönnrot *Kalevalan* runot Karjalan kylistä. Koska kyse on tieteestä, ”todesta tiedosta” ja sen tuomasta statuksesta, ei tutkijan kunniaa voi kiillottaa kehumalla häntä kuten Lönnrotia hyvän tarinan sepittäjänä. Ideaalitapaukseksi ymmärretään yhä, että historia kirjoittaa ikään kuin itse itsensä [2]. Tutkijan osa on paljastaa menneisyys, ”kuinka kaikki oikein tapahtui”, siihen mitään lisäämättä mutta myös mistään vaikenematta, jos haluaa pysyä eettisesti pitävällä pohjalla ja sinut omantuntonsa kanssa.

Vaikka tällainen yksinkertaistus on historianteoriassa ja -filosofiassa ajat sitten osoitettu kestävämmäksi, ei sen paremmin maallikoiden kuin usein ammattilaistenkaan arkikäsitys poikkea siitä olennaisesti. Kummallinen on tämä historian tutkijoiden ammattikunta, jos se asettaa ihanteekseen teknisen toteuttajan – teknikon – uutta luovan hengenmiehen ja -naisen sijaan. Kuten Jorma Kalela, mieli uusille näkökulmille aina ennakkoluulottomasti avoinna, on kirpeästi todennut: ”Innovatiivisuuteen on alalla suhtauduttu karsastaen, ansio se ei ole ollut.” [3]

”Lingvistinen käänne”

Kulttuuria ja yhteiskuntaa tutkivilla tieteenaloilla levinnyt niin sanottu ’lingvistinen käänne’ on yrittänyt 1970-luvulta lähtien tunkeutua historian tutkimukseenkin, vaikka sitä on kiihkoisesti vastustettu postmodernistisena hömppänä, muotivirtauksena, joka ei horjuta perinteistä valtavirtaa piirun vertaa sinne tai

tänne. Vajoamatta tässä debatin syvyyksiin nostan esiin kaksi ulottuvuutta, jolla 'lingvistinen käänne' on osoittanut kyntensä vähintäänkin kritiikin välineenä [4].

Ensinnäkin, ihminen ymmärtää ympäristöön ja maailmanmenoa antamalla asioille ja ilmiöille merkityksiä, liittämällä niitä toisiinsa, luomalla kokonaisuuksia, joista rakentuu kertomuksia, suuria tai pieniä. Sama pätee myös historiaan. Tutkija ei siis paljasta menneisyydessä valmiina olevia ja odottavia merkityssuhteita vaan luo niitä työskentelyprosessinsa myötä. Lähteet eivät puhu ennen kuin ne pannaan puhumaan. Tapahtumat eivät itsestään liity toisiinsa juuri tietyllä tavalla, vaan tutkija yhdistää ja päättelee, tulkitsee asioille syy- ja seuraussuhteita tai osoittaa niistä katkoksia.

Historiantutkijat harjaantuvat, usein tiedostamattaan, näkemään menneisyyden jatkuvuuden kautta. Perinteisten näkemysten mukaan "oikeaa" historiaa voidaan kirjoittaa vasta päättyneestä prosessista, sillä vasta lopputuloksella osoittaa, mikä kehityskaudessa oli olennaista ja kestävä. Kunnan historiantutkimus on kuin kertomus, joka ei voi jäädä auki vaan vaatii alun, keskikohdan ja lopun. Kirjallisuustieteilijät ja antropologit ovat osoittaneet, kuinka vahvasti tällaiset tarinat, lukemattomista variaatioistaan huolimatta, kantavat rakenteissaan tiettyjä perusmalleja.

Toiseksi, 'lingvistinen käänne' on pannut pohtimaan sen merkitystä, että myös historiantutkijan työ on irtipääsemättömästi kielellinen prosessi. Se on sitä menneisyyden tapahtumia ja kohteena olevien ihmisten ajattelua rekonstruoitaessa lähteiden pohjalta, mutta myös omaa tulkintaa konstruoitaessa, argumentoitaessa tutkimustulosten puolesta aikaisten vakuuttamiseksi. Kieli ei ole historiantutkijalle vain neutraali työväline, vaan se kantaa itsessään myös kulttuurisia merkityksiä [5].

Historiantutkija eheyttä luomassa

Historiantutkija siis tuo ja luo menneisyyden kaaokseen järjestystä. Koska menneisyys on laaja kuin rannaton meri, alkaa sen haarukointi ymmärrettäviin palasiin pilkkomalla eli hahmottamalla siitä muun muassa aikakausia, joihin tapahtumat ja yksityiskohdat sijoitetaan. Jaksottamisen tapa riippuu luonnollisesti näkökulmasta, ja mitä yleisempiin käsitteisiin

mennään, sitä epämääräisemmäksi käy niiden sisältä informaatioarvo spesifien kysymysten kannalta.

Pentti Renvallin metodiopin mukaan yhdenmukainen aikakausi ei synny kasaamalla mekaanisesti ilmiöitä vaan siten, että mukaan otetaan sille luonteenomaiset piirteet. Hänen jäsenyksiä rakennetekonaisuuksia hakevassa näkemyksessään aikakausia luodaan nimenomaan sitä varten, että kuva saataisiin yhtenäiseksi [6]. Postmodernia kritiikkaa kiinnostaa, kenen ehdoilla tätä eheyttä tuotetaan. Hänelle "luonteenomaisten piirteiden" valinnassa on kyse vallankäytöstä.

Valta ja propaganda ovat serkuksia keskenään, elleivät suorastaan sisaruksia. Iskevän fraasin lanseeraaminen on avain mielipiteiden muokkaustyöhön, kuten osuva otsikointi on lähtökohta vetävään kirjoittamiseen. Periodisaatiossa sen merkitys vain korostuu, sillä nimeämistä seuraa kastelahjana menneisyyskuva ohjaavia merkityksiä. Kelpo nyrkkisääntönä voi pitää sitä, että viatonta nimeä ei ole; se on enemmän kuin enne ja sisältää usein koodin aikakaudesta tai tapahtumasta tarjottuun tulkintaan.

Vieläkin kiistellään siitä, pitäisikö yhdestä Suomen historian kipukohdasta puhua sisällissotana vai kansalais-, vapaus-, veljes- tai luokkasotana, tai esimerkiksi kapinana. Eri ihmisille se edustaa eri asiaa, käytetty käsite paljastaa puhujan tai kirjoittajan position. Äärimmäisen neutraalisuuden tavoittelu Veijo Meren malliin, puhe 'vuoden 1918 tapahtumista' [7], ei sekään sovellu historiantutkimukseen. Tällä kertaa kaunokirjallisuuden taitava understatement kääntyisi Suomen historian yleisesityksen sivuilla banaaliksi eufemismiksi.

Nimeämisen voima ja mielikuvat

Periodisoinnin ja nimeämisen ongelmat eivät muutu Suomen historian osalta sen helpommiksi, siirryttänpä itsenäistymisestä ajassa eteen- tai taaksepäin. Sukupolvi toisensa jälkeen on pöntännyt koulun penkillä historiaa kirjoista, joissa vuosien 1809–1917 välistä jaksoa on kutsuttu 'autonomian ajaksi'. Siinä on jo otsikossa iskostettu lukijan mieleen se, mikä Suomen suuriruhtinaskunnan vaiheissa oli keskeistä ja kestävä: oman itsehallinnollisen valtiollisen yksikön synty ja kehitys, jonka aja-

tuksellinen päätepieste oli täydessä suvereenisuudessa.

Kuinka toisenlaiselta tuntuukaan tarttua samaa ajanjaksoa käsittelevään teokseen, jonka kansilehdellä lukee 'keisariaika', kuten Matti Klinge on oman yleisesityksensä ristiinyt. Kun 'autonomian aika' korostaa Suomen erillisyyttä ja erityisyyttä, subjektin syntyä, nostaa Klinge jo nimessä johtoteemakseen suuriruhtinaskunnan yhteyden Pietariin osana Venäjän valtakuntaa [8]. Oma keskustelunsa on sitten se, että molempien käsitteiden alla voidaan valtioyhteys Venäjään maalata joko positiivisin tai negatiivisin värein.

Selvä arvolataus oli sen sijaan jo lähtökohta siinä Paavo Haavikon synnyttämässä keskustelussa, jossa hän Suomen itsenäisyyden 60-vuotista taivalta tarkastellessaan kutsui sotienvälisestä Suomea 'Tannerin tasavallaksi' [9]. Nimi koettiin provokaation kaltaiseksi haasteeksi 'myöhäiskekkoslaisella 1970-luvulla', jolloin sotia edeltävää Suomea oli jo totuttu tarkastelemaan lähinnä taantumuksen pesänä.

Historiantutkijat ryhtyivät opettamaan, että 'Tannerin tasavalta' oli paremminkin 'suojeluskuntien Suomi', jossa kaikilla oli äänioikeus mutta toisilla myös kivääri antamassa äänelle pontta. Asiantuntija-auktoriteetteja mielellään horjuttava Haavikko ei hätkähtänyt kritiikistä. Hän puolusti otsikointiaan sillä, että vastaitsestäytyneen Suomen tulevaisuuden kannalta oli olennaista paremminkin kehityksen suunta kuin se rakenteellinen vastakohtaisuus, joka sisällissodan peruna jakoi suomalaisia, toiset suojeluskuntatalolle ja toiset työväentalolle [10].

Yleisnäkemysten kannalta onkin ratkaisevaa, valitaanko sotienvälisestä Suomea kuvaamaan lapualaisuuden kuuma kesä 1930 vai sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton hallitusyhteistyö vuosikymmenen lopulta. Kehityksen suunta oli tärkeä, mutta toisaalta kansanvallan reunaehdoja ei määritellyt maltillinen vasemisto vaan viime kädessä sisällissodan voittajapuoli [11]. Asetelmaa voi kuvata käsitteellä 'valkoinen Suomi', joka kantaa mukanaan myös yhteiskunnallisen hegemonian ulottuvuutta.

Jatkuvuuksia vai katkoksia

'Tannerin tasavallan' sijaan 1970-luvulla alkoi vakiintua käsitepari 'ensimmäinen' ja 'toinen

tasavalta', joiden välille asettui taitekohtaksi syksy 1944 ja Suomen siirtyminen sodasta rauhaan. Suomessa ei tasavallasta toiseen siirtymiseen sisältynyt muuta juridiikkaa kuin se, että kommunistien toiminta laillistettiin ja äärioikeistolaisiksi katsotut järjestöt pantiin lailla pannaan. Valtiolliset instituutiot ja niiden väliset valtasuhteet säilyivät ennallaan, toisin kuin Ranskassa, jossa nykyään eletään jo viidettä tasavaltaa.

Demokratian voi kyllä katsoa laajentuneen Suomessa myös siinä mielessä, että ammattiyhdistysliike sai työmarkkinoilla tasavertaisen aseman kollektiivisena neuvottelu- ja sopijaosapuolena. Olennaisin 'toista tasavaltaa' määrittävä elementti oli kuitenkin se, että uudesta Neuvostoliiton intressipiiriin sovittautuvasta ulkopoliitikasta tuli poliittista kenttää hallitseva reunaehto. Käsitteen innokkaimpia lanseeraajia olivatkin presidentti Kekkonen uskollisimman tukijoukon, niin sanotun K-linjan propagandistit [12].

'Toinen tasavalta' läpäisi käsitteenä suomalaisen julkisuuden 'kypsan kekkoslaisuuden' kaudella, jota 'valkoisen Suomen' vastaparina voisi nimittää vaikkapa 'YYA-Suomeksi' [13]. Väinö Linna aateloitiin toisen tasavallan kirjailijaksi, ja irvileuat repivät huumoria vallan haljien juuressa otsikoilla *Toisen tasavallan vieraana* [14]. Naurun lomassa suomalaisiin iskostui, että välirauhan-sopimuksesta 1944 oli alkanut uusi, auvoisempi aikakausi, jonka takana väijyi sodan, yhteiskunnallisen pimeyden ja neuvostovihameilisen politiikan vuosikymmenet.

Näkemyks ei ole kestänyt Kekkonen jälkeistä aikaa eikä 'toista tasavaltaa' ole seurannut 'kolmas'. Tutkittaessa Suomen selviytymistä länsimaisena demokratiana Neuvostoliiton naapurina onkin syytä kiinnittää huomiota siihen, että Suomen tietä selittää poikkeuksellinen jatkuvuus yli sotavuosien. Yhteiskunta ei murentunut miehitysarmeijojen jalkoihin, ja oikeusjärjestys sekä poliittisen järjestelmän perusteet säilyivät käytännössä koskemattomina. Suomi irtaantui itäeurooppalaiselta kansandemokratian tieltä, koska jatkuvuus voitti katkoksen.

Vaikka syksy 1944 on kiistatta rajapyykki Suomen historiassa, voi suuria ja pieniä aikakausia hahmottaa sen ylitse monesta näkökulmasta. Kansallisen kulttuurikonservatismen traditio jatkui pitkälle 1960-luvulle asti [15], ja Akateemisen Karjala-Seuran huomassa maailmankuvansa luonut eliitti jatkoi porskuttamis-

taan kansakunnan kaapin päällä, vaikka itse AKS:n lakkautettiin [16]. Hallituspolitiikassa vuonna 1937 alkanut punamulta-akseli päättyi oikeastaan vasta 50 vuotta myöhemmin. Yhteiskuntapolitiikassa koettiin lyhyt moderni keskitetyn suunnittelun kausi noin 1942–47, jonka jälkeen palattiin vanhakantaisempiin talonpoikaisen Suomen visioihin [17].

Aika ja historiallinen tutkimus

Ajan hallinta ja aikasuhte on lähtökohtaisesti keskeinen ulottuvuus historiantutkimuksessa. Kellon ja kalenterin avulla ei siitä selvitä, pelkkä kronologian muodostaminen ei riitä kuin kronikan tekoon. Historiakäsitys edellyttää sekä asiallisten että ajallisten kokonaisuuksien hahmottamista, mutta niiden nimet, rajat ja merkitykset ovat jatkuvan uudelleenarvion kohteena. Suhteemme menneisyyteen on nykyisyyttä.

Mitä lähemmäksi tätä päivää tulemme, sitä vaikeampaa on hahmottaa aikakausia missään merkityksiä kantavassa mielessä. Puhumme 'postmodernista' ja 'postsosialistisista yhteiskunnista', jolloin määrittelyn kohde tunnustetaan suhteessa johonkin päättäneeksi väitettyyn. Ilmiöiden ja 'ajan' nimeäminen niiden omilla ehdoillaan on vaikeaa. 'Toisen maailmansodan jälkeinen aika' on päätynyt; nyt elämme 'kylmän sodan jälkeistä aikaa'.

Kulttuurisen hegemonian mielessä voisi leikitellä luettelolla, jossa toisiaan ovat seuranneet 'valkoinen Suomi', 'YYA-Suomi' ja 'EU-Suomi', kaikki liudentavissa lainausmerkeissä ja menneisyyden moninaisuudelle väkivaltaa tehden. Valtapolitiikan vastaava litania kuuluisi 'Paasikiven–Kekkosen Suomi', 'Koiviston Suomi' ja 'Lipposen Suomi'. Näin olisimme palanneet periodisoinnin perinteisempään ja naiiveimpaan, ehkä siksi myös inhimillisesti niin vetävään muotoon: aikakausien nimeäminen hallitsijoiden mukaan.

Aika näyttää, mitä historiankirjojen sivuille jää, tai paremminkin, mitä sinne milloinkin keksitään kirjoittaa.

VIITTEET:

[1] Ks. Pertti Karkama: *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. SKS, Helsinki 2001

- [2] Jorma Kalela: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000, 48.
- [3] Jorma Kalela: 'Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia'. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.): *Jokapäiväinen historia*. SKS, Helsinki 2001, 22.
- [4] Tarkemmin Mikko Majander: 'Yrjö Koskinen suuri kertomus Suomen kansan historiasta. Postmoderni luenta'. Teoksessa *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Osa 1. Kirja-Aurora, Turku 2000, 497-499, 512-514.
- [5] Historiantutkimuksen kulttuurisista haasteista ks. Kalela 2000.
- [6] Pentti Renvall: *Nykyajan historiantutkimus*. WSOY, Helsinki 1983 (1. p. 1965), 252-262, erit. 259.
- [7] Veijo Meri: *Vuoden 1918 tapahtumat*. Otava, Helsinki 1960.
- [8] Matti Klinge: *Finlands historia 3. Kejsartiden, suom. Keisarin Suomi*. Schildts, Helsinki 1996 ja 1997.
- [9] Paavo Haavikko: *Kansakunnan linja. Kommentteja erään tuntemattoman kansan tuntemattomaan historiaan 1904–1975*. Otava, Helsinki 1977.[10] Debatista Paavo Haavikko: *Prospero. Muistelmat vuosilta 1967–1995*. Art House, Helsinki 1995, 67-79
- [11] Vrt. esim Kari Selénin ja Pauli Kettusen artikkelia teoksessa Risto Alapuro (toim.): *Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntaan*. WSOY, Helsinki 1998.
- [12] Ks. Paavo Kähkölä, Toivo Pihlajaniemi & Sauli Pyyluoto: *Toinen tasavalta*. Otava, Helsinki 1976
- [13] Vrt. *YYA-Suomi*. WSOY, Helsinki 1993.
- [14] Yrjö Varpio (toim.): *Väinö Linna. Toisen tasavallan kirjailija*. WSOY, Helsinki 1980; Kai Heinonen: *Toisen tasavallan hovissa*. Otava, Helsinki 1977; Bisquit: *Toisen tasavallan vieraana*. Tammi, Helsinki 1978.
- [15] Tämä tuli havainnollisesti esiin 1960-luvun kirjallisuussodissa, joista erit. Pekka Tarkka: *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta ja Salama*. Otava, Helsinki 1966 ja 1973.
- [16] Risto Alapuro: *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY, Helsinki 1973, 178-179.
- [17] Jorma Kalela: 'Toteutumaton taite – neljäkymmentäluku suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa'. Teoksessa Pertti Haapala (toim.): *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere 1993.

Kirjoittaja on VTL ja poliittisen historian assistentti Helsingin yliopistossa. Artikkelin perustuu Kielitieteen päivillä 3.5.2002 pidettyyn esitelmään.